

УДК 378+78+780.616.432

А. М. Грінченко
Південноукраїнський національний
педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ ОЦІНЮВАННЯ МУЗИЧНО-ВИКОНАВСЬКОГО САМОКОНТРОЛЮ В МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті уточнена сутність поняття музично-виконавського самоконтролю. Подається системна компонентна модель процесу формування музично-виконавського самоконтролю. Відповідно до компонентної структури обґрунтовано критеріальний апарат, який здійснює оцінювання сформованості самоконтролю майбутніх учителів музики за допомогою таких критеріїв: когнітивно-перцептивного, художньо-інтенціонального, техніко-мобілізаційного. Продемонстровано, що показники означених критеріїв відповідають елементам компонентних блоків.

Ключові слова: музично-виконавський самоконтроль, компонентна структура, критеріальний апарат, критерії оцінювання, майбутні вчителі музики.

Постановка проблеми. Музично-виконавський самоконтроль є суттєвою складовою музично-виконавської компетентності вчителя музики. Ця компетентність передбачає цілу низку вмінь, що забезпечують здійснення художньої концепції музичного твору, стабілізації психічного стану, прогнозування кінцевого результату й досягнення якості у виконавській діяльності. Зазначені вміння відповідають процесу музично-виконавського самоконтролю, що зумовлює успішність і результативність виконавського процесу. Зауважимо, що під час індивідуальних занять викладач з основного музичного інструменту має змогу оцінити слухові можливості студента, його мобільність реагування й самокорегування під час гри, скласти загальну картину розвитку самоконтролю. Як зазначає О. Реброва, саме з педагогічної діагностики мають починатися перші кроки навчання мистецтву. Лише визначивши стан сформованості основних художньо-творчих якостей, учитель планує стратегію майбутніх дій [5, с. 69]. Отже, з метою виявлення рівня сформованості музично-виконавського самоконтролю майбутніх учителів музики актуальним стає розробка критеріїв і показників щодо його оцінювання.

Аналіз актуальних досліджень. У науковій літературі з музичного виконавства проблема самоконтролю розглядається в контексті: психологічного забезпечення виконавського процесу (Л. Баренбойм,

Л. Бочкарьов, П. Міхель, В. Петрушин, Г. Ципін); наукової рефлексії музичних здібностей (Л. Ауер, І. Гейнріхс, В. Горностаєва, С. Майкапар, Є. Назайкинський, М. Старчеус, Б. Теплов, Ю. Цигареллі); пізнавальних процесів музичного виконавства (В. Бардас, Г. Гофман, Г. Коган, В. Петрушин, Г. Ципін), психологічного механізму концертного стану (Л. Бочкарьов, Г. Коган, Н. Корихалова, Я. Мільштейн, Ю. Цигареллі).

Звертаємо увагу на роботу М. Степанова «Самоконтроль виконавських дій як умова успішного навчання музично-виконавському мистецтву, у якій музичні дії виконавця представлені як координація ігрових рухів; дії уваги – зовнішньої та внутрішньої; відображення у звуці емоцій виконавця; умови доцільності, що повинні бути засновані на вмінні контролювати себе під час виконання [6].

На цей час є декілька дисертаційних досліджень із питань визначення поняття самоконтролю в професійній підготовці вчителів музики відповідно до різних видів виконавства: «інтонаційний самоконтроль» (Л. Маркін), «вокально-слуховий самоконтроль» (М. Павлова), самоконтроль у діяльності вчителя музики-диригента (Л. Уколова), самоконтроль вокально-хорового навчання (Бай Шаожун), розвиток самоконтролю виконавської діяльності в класі камерного ансамблю і концертмейстерської підготовки (О. Буланова). З даною проблемою пов'язані й дослідження самоконтролю як компонента саморегуляції в музично-виконавській підготовці (В. Арюткін, І. Назарова Н. Щетинська).

Стосовно визначень самоконтролю щодо професійної спрямованості, спостерігається поєднання особливостей механізму самоконтролю та ознак самого виду діяльності. Так «самоконтроль виконавської діяльності музиканта-ансамбліста» поєднує в собі зовнішній, внутрішній, часовий, структурний і просторовий види самоконтролю [1, с. 9]; «вокально-слуховий самоконтроль» інтегрує слуховий, м'язовий, вібраційний та емоційний компоненти. При цьому в процесі діагностики виявлено, що студентам найкраще вдається володіти емоційним самоконтролем, на другому місці слуховий контроль, третє місце посів вібраційний контроль, останнє – м'язовий самоконтроль [4, с. 62].

В усіх дослідницьких працях на основі компонентної моделі розроблені відповідні критерії та показники для оцінювання рівня сформованості розглянутих феноменів. Між тим, актуальність формування музично-виконавського самоконтролю як фахової якості вчителя музики, також потребує відповідного «наукового інструментарію» [5, с. 70], тобто критеріїв і показників їх оцінювання.

Мета статті – розробити критерії та показники рівня сформованості музично-виконавського самоконтролю вчителів музики в процесі фортепіанної підготовки.

Виклад основного матеріалу. У попередніх роботах була визначена сутність поняття «музично-виконавський самоконтроль», у дослідженні – це як свідомий, цілеспрямований процес концентрації

музичного слуху, уваги, волі, регуляції рухового апарату на відповідність виконавського процесу з поставленими художніми завданнями інтерпретації музичного образу [2]. А також обґрунтована компонентна модель досліджуваного феномену [3]. Обрані компоненти (психолого-особистісний, художньо-смысловий, виконавсько-корегувальний) стали основою в розробці критеріїв і показників рівня сформованості музично-виконавського самоконтролю студентів у процесі навчання гри на фортепіано. Отже, докладніше розкриємо вибір критеріального апарату в нашому дослідженні.

Перший, *психолого-особистісний компонент* узагальнює в собі можливості особистості, а саме, уваги, пам'яті, мислення, вольові якості, музично-слухові й емоційні здібності, які визначають спроможність, якість самоконтролю та забезпечують загальне здійснення музично-виконавського процесу. На основі цього компоненту формуються психокогнітивні, рефлексивні та виконавсько-вольові вміння студента. Для оцінювання даного компоненту ми обрали ***когнітивно-перцептивний критерій***. За його допомогою оцінюється рівень інтелектуальної спроможності та музично-слухових здібностей у їх концентрованому спрямуванні на процес виконавського самоконтролю. Пропорційний розвиток розумової діяльності й музичних здібностей перетинаючись дають можливість студентові здійснювати інтелектуально-музичний аналіз почутого. А саме, чути та розуміти сутність музичної мови: її інтонаційний склад; важливість семантичних ознак; співвідносити музичні знаки (динаміку, штрихи, нюансування, мелізматику) з необхідною епохою та жанрами музики. Високий рівень перцептивної рефлексії дозволяє музикантові себе чути, а значить, оцінювати, і за певних технічних можливостей, коригувати своє виконання. Але корекція можлива, коли уявляєш кінцевий результат. Він формується, відкидаючи непотрібне, завдяки пам'яті та мисленню. Інтелект у даному випадку відповідає за якість інформації, а слух за ясність і чуйність сприйняття. Звичайно, що увага об'єднує інтелектуальну та слухову діяльності. Її концентрація визначає якісний рівень інтелектуальних, слухових, контрольованих дій. Оскільки перший компонент складається з двох елементів: психічних якостей і фахових здібностей, то й показників цього критерію було два. Перший показник оцінював наявність і розвиненість в особистості психічних передумов самоконтролю: концентрація уваги, спостережливість, вольова спроможність, рефлексія та пізнавальна активність. Другий показник оцінював ступінь розвиненості музичного слуху, слухової перцепції та самоперцепції; вміння ним користуватися в процесі музичного виконавства й самооцінювання.

Другий, *художньо-смысловий компонент* налаштовує процес художнього осмислення музичного твору. Завдяки наявності художньо-образних уявлень і звукових еталонів формується кінестетичне відчуття до звуковидобування. Практичне втілення сформованого передбачає

включення мотиваційних та інтенціональних дій, які активізують самовираження у процесі інтерпретації. Даний компонент сприяє формуванню таких умінь як-от: інформаційно-сміслові, звуко-уявні, образно-слухові. Оцінювання цього компоненту має здійснюватися за допомогою *художньо-інтенціонального критерію*. Отже, оцінюється особистісна спрямованість на досягнення та донесення художнього смислу твору у виконавському процесі. Як відомо, призначення музиканта-виконавця полягає у здатності донести до слухача втілені композитором образи. Але до концертного виступу пролягає тривалий інтерпретаційний період. Тут необхідна як інтелектуальна концентрація (придбання нових знань стосовно твору), так і слухова чуйність (співвідносити безпосередньо гру з уявним художнім образом і переносити його як певний емоційний стан на клавіатуру – шерех, коливання, порив ...). Музикант із багатим внутрішнім світом завжди буде знаходитись у творчому пошукові інтерпретації, що зумовлено потребою висловитися звуками музики. Оцінювання цього комплексу здійснювалося за допомогою таких показників: ступені сформованості контекстного фонду звукових еталонів як атрибутів розуміння смислу художньої інформації; міра виявлення асоціативних і художньо-образних уявлень, та налаштування виконавця на їх дотримання під час інтерпретації, що регулює самоконтроль власного виконання твору.

Третій, *виконавсько-корегувальний* компонент і його складові (блок виконавсько-технічного забезпечення та блок творчого самокорегування виконавського процесу) відповідають за технічну спроможність, самостійний творчий пошук тактильних прийомів, щодо відтворення слухових уявлень образу. Отже, відповідно до звукових уявлень налаштовується саморегуляція рухової діяльності. Загальне творче корегування виконавського процесу спирається на мобільність реагування результатів адекватного оцінювання, що неодмінно призведе до якісного контролювання виконавського процесу й уміння чергувати як контрольованість та і неконтрольованість у виконавстві. Впроваджений компонент спрямований на формування таких умінь: самооцінювання, самокорегування. На підставі означеного вводимо третій критерій – *техніко-мобілізаційний*, що оцінював технічну спроможність корегувати власний виконавський процес за результатами контролю над ним та у відповідності до визначених, спланованих художньо-інтерпретаційних завдань. Студент може мати образні уявлення, розуміти художньо-сміслові навантаження музичного твору, але якщо він не володіє технічними навичками, то контроль буде спрямований тільки на подолання нотного тексту. В іншому випадку, коли володіння інструментом дозволяє оперувати музичними фарбами, підвищується швидкість перемикання самоконтролю, охоплюється більше коло поставлених завдань, швидше досягається необхідне звукове відтворення. Активність самоконтролю дозволяє мобілізувати виконавську волю, що особливо важливо під час

концертного виступу. А розвиненість лабільності самоконтролю відкриває для студента можливість перебування в проміжних станах – контролю й поза контролем. Його показниками були: міра технічної спроможності (м'язової сенсомоторної координації рухів); мобільного реагування на якість власного виконавства, його самооцінювання; ступінь сформованості умінь переключати увагу, чергувати контрольованість і безконтрольність виконавства відповідно до творчого втілення виконавських завдань, існуючих у слухових та художньо-образних уявленнях виконавця.

Усі зазначені компоненти, що складають сутність музично-виконавського самоконтролю та його формування взаємопов'язані й знаходяться в певній послідовності. Під час навчального процесу викладач індивідуальних занять з основного музичного інструменту має змогу ретельно відстежувати виконавські недоліки студента й відповідно до цього спрямувати його свідомість на корекцію власної діяльності. Частіше за все проблема виникає в недостатній якості рефлексивних процесів по відношенню до слуху, уваги, самооцінювання й самокорегування. Саме активізація рефлексивного аспекту й підсилення «само» процесів спонукають до самостійного пошуку можливостей зосередити власні психологічні ресурси на продукування контрольованих дій у виконавському процесі. Ми можемо припустити, що результат взаємодії першого – загально-спеціального, психолого-особистісного та третього – виконавсько-корегуючого компонентів є відтворенням другого – художньо-сміслового, образного. Така взаємозумовленість створює коло умов для якісного перетворення внутрішніх регуляторних налаштувань на відтворення художньо-сміслових носіїв музичного твору.

Висновки. Музично-виконавський самоконтроль – це фахова якість учителя музики, яка характеризується рефлексивним ставленням, адекватною самооцінкою, корегувальними можливостями щодо власної виконавської діяльності. З метою діагностики сформованості музично-виконавського самоконтролю застосовується критеріальний апарат, розроблений на основі модельної структури зазначеного феномена. Обґрунтовано такі критерії та показники: *когнітивно-перцептивний критерій* (показники – наявність і розвиненість в особистості психічних передумов самоконтролю: концентрація уваги, спостережливість, волюва спроможність, рефлексія та пізнавальна активність; розвиненість музичного слуху, слухової перцепції та самоперцепції; вміння ним користуватися в процесі музичного виконавства та самооцінювання); *художньо-інтенціональний критерій* (показники – ступінь сформованості контекстного фонду звукових еталонів як атрибутів розуміння смислу художньої інформації; міра виявлення асоціативних та художньо-образних уявлень, налаштування виконавця на їх дотримання під час інтерпретації, що регулює самоконтроль власного виконання твору); *техніко-мобілізаційний критерій* (показники

– міра технічної спроможності (м'язової сенсомоторної координації рухів) та мобільного реагування на якість власного виконавства, його самооцінювання; ступінь сформованості вмінь переключати увагу, чергування контрольованості і безконтрольності виконавства відповідно до творчого втілення виконавських завдань, існуючих у слухових та художньо-образних уявленнях виконавця).

Серед перспектив подальших досліджень насамперед назвемо адаптацію запропонованого діагностичного апарату та конкретизацію його критеріїв і показників щодо оцінювання якості самоконтролю виконавців-вокалістів, диригентів, хореографів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Булатова О. Р. Развитие самоконтроля исполнительской деятельности студентов в классах камерного ансамбля и концертмейстерской подготовки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания (музыка) [Электронный ресурс] / Булатова Ольга Рафаэлевна, 2010. – Режим доступа : <http://search.rsl.ru/ru/record/01004864355>
2. Гринченко А. Н. Феномен самоконтроля в профессиональной деятельности будущего учителя музыки-пианиста / А. Н. Гринченко // Науковий вісник. – Одеса : ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2013. – № 1-2. – С. 192-198.
3. Grinchenko A. N. Fenomen samokontrolya v professionalnoy deyatel'nosti budushchego uchitelya muzyki-pianista [The phenomenon of self-control in the professional activity of the future music teacher-pianist] / A. N. Grinchenko // Naukoviy visnik. – Odessa : PNPu im. K. D. Ushinskogo, 2013. – № 1-2. – S. 192-198.
4. Павлова М. А. Формирование вокально-слухового самоконтроля у студентов музыкально-педагогического факультета на занятиях по постановке голоса : дисс. ... канд. пед. Наук : 13.00.02 – теория и методика обучения и воспитания [Электронный ресурс] / Мария Александровна Павлова. – 2003. – Режим доступа : <http://www.dslib.net/teoria-vospitania/formirovanie-vokalno-sluhovogo-samokontrolja-u-studentov-muzykalno.html>.
5. Реброва О. Є. Методологія і методи досліджень педагогіки мистецтва : навч.-метод. посібник (для студентів і магістрантів інститутів мистецтва педагогічних університетів) / О. Є. Реброва. – Вид 2-ге, переробл. та доп. – Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. – 127 с.
6. Степанов Н. И. Самоконтроль исполнительских действий как условие успешного обучения музыкально-исполнительскому искусству / Николай Иванович Степанов // Вестник МГУКИ. – 2014. – № 5. – С. 172–178.

РЕЗЮМЕ

Гринченко А. Н. Критерии и показатели оценивания музыкально-исполнительского самоконтроля у будущих учителей музыки.

В статье уточняется сущность концепции музыкально-исполнительского самоконтроля. В структуре его модели выделено три взаимосвязанных компонента, первый из которых, психологический, отражает умственные качества личности, обеспечивающие процесс самоконтроля и профессиональные способности, которые определяют его (самоконтроля) качество.

Второй, художественно-смысловой компонент, включает художественно-образные представления, звуковые эталоны, мотивационные действия и т.д. Третий, исполнительски-корректирующий компонент, представляет собой комплекс технического обеспечения и творческой самокоррекции исполнительского процесса.

В соответствие со структурными компонентами модели обоснованы следующие критерии и показатели: - когнитивно-перцептивный критерий (показатели – наличие и развитие в личности психологических предпосылок для самоконтроля; развитие музыкального слуха, слуховой перцепции); художественно-интенциональный критерий (показатели – степень сформированности звуковых эталонов, мера выявления художественно-образных представлений); технически-мобилизационный критерий (показатели – мера технической возможности координации движений и мобильность реакции на качество собственного исполнения, степень сформированности умений переключать внимание, чередовать контролируемую и вне контроля исполнение в соответствии с творческим воплощением исполнительных задач, существующих в слуховых и художественных представлениях исполнителя). Показатели указанных критериев охватывают и полностью соответствуют элементам разработанных компонентов.

Ключевые слова: *музыкально-исполнительский самоконтроль, компонентная структура, критериальный аппарат, критерии оценивания, будущий учитель музыки.*

SUMMARY

Hrynchenko A. Criteria and indicators of evaluation of musical-performing self-control in the future music teachers.

The article clarifies the essence of the concept of musical-performing self-control. The system component model of the process of formation of musical-performing self-control is presented. In accordance with the component structure a criterial apparatus is developed that evaluates the formation of self-control of the future music teachers. Musical-performing self-control is the professional quality of a music teacher, which is characterized by a reflexive attitude, an adequate self-esteem, adjusting our capabilities to our own performance. Musical-performing self-control is a process that is carried out in a certain structural system which consists of three components and block elements. The first component is general-special, psychological-personal with two components: a block of mental qualities that provide the process of self-control; professional abilities that determine the quality of self-control. The second component is artistic and semantic, figurative, which consists of the artistic and semantic and motivational-intentional blocks. The third component is the performing-correctional and a

complex of performance and technical support and creative self-adjustment of the performance process. Based on the model structure, the following criteria and indicators are justified: cognitive-perceptual criterion with indicators: presence and development in the person of psychological preconditions for self-control: concentration of attention, observation, volitional ability, reflection and cognitive activity; development of musical hearing, auditory perception and self-perception; the ability to use it in the process of musical performance and self-evaluation; artistic-intentional criterion with indicators: the degree of formation of the context fund of sound standards as attributes of understanding the meaning of artistic information; the measure of the identification of associative and artistic representations, and the arrangement of the executor for their observance during the interpretation that regulates self-control of the own performance of the work; technical-mobilization criterion with indicators: the measure of technical ability and mobile response to the quality of his own performance, his self-evaluation; the degree of formation of abilities to switch attention, alternating control and uncontrolled performance in accordance with the creative embodiment of the performance tasks existing in the auditory and artistic representations of the performer.

Key words: *musical-performing self-control, component structure, criterial apparatus, evaluation criteria, future music teacher.*